

Rekomendacja CM/Rec(2016)3

Komitetu Ministrów do państw członkowskich

dotycząca praw człowieka i biznesu

(przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 2 marca 2016 r.

na 1249 posiedzeniu Komitetu Delegatów Ministrów)

Komitet Ministrów,

Mając na uwadze cel Rady Europy, którym jest osiągnięcie większej jedności wśród państw członkowskich, między innymi poprzez promocję wspólnych standardów i prowadzenie działań w zakresie praw człowieka.

Wierząc w gospodarczy i społeczny rozwój jako sposób promocji celów Rady Europy;

Przypominając zobowiązania państw członkowskich do zapewnienia każdemu w obrębie ich jurysdykcji praw i wolności gwarantowanych przez Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (ETS nr 5) i w protokołach do niej, w tym prawa do skutecznego środka zaradczego do organu państwowego w sytuacji naruszenia praw i wolności gwarantowanych w Konwencji, oraz w odpowiednich przypadkach ich zobowiązań wynikających z Europejskiej Karty Społecznej (ETS nr 35), Europejskiej Karty Społecznej (zrewidowanej) (ETS nr 163), i z innych europejskich i międzynarodowych instrumentów dotyczących praw człowieka.

Potwierdzając, że wszystkie prawa człowieka i podstawowe wolności są powszechne, niepodzielne, współzależne i wzajemnie powiązane;

Uznając, że przedsiębiorstwa mają obowiązek poszanowania praw człowieka;

Uwzględniając dokument ramowy Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) „Chroń, szanuj i naprawiaj”, przyjęty przez Radę Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych 18 czerwca 2008 r. oraz Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka: wdrażające dokument ramowy ONZ „Chroń, szanuj i naprawiaj”, zatwierdzony przez Radę Praw Człowieka ONZ 16 czerwca 2011 r. („Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka”);

Uwzględniając komentarz ogólny nr 16 Komitetu ONZ Praw Dziecka dotyczący zobowiązań państwa w związku z wpływem biznesu na prawa dzieci (2013) skierowany do państw, które ratyfikowały Konwencję ONZ o prawach dziecka;

Przypominając swoją Deklarację z 16 kwietnia 2014 r. ws. Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka i w szczególności fakt, że ich skuteczna implementacja przez państwa i przedsiębiorstwa, jest konieczna do zapewnienia poszanowania praw człowieka w biznesie;

Podkreślając, przez niniejszą Rekomendację, swoje zaangażowanie na rzecz skutecznej implementacji Wytycznych ONZ dotyczących praw człowieka i biznesu na szczeblu europejskim,

Zaleca, aby rządy państw członkowskich:

- 1) dokonały przeglądu prawa i praktyki krajowej w celu zapewnienia zgodności z zaleceniami, zasadami i dalszymi wytycznymi określonymi w załączniku do Rekomendacji oraz dokonały oceny skuteczności podjętych środków w regularnych odstępach czasu;
- 2) zapewniły szerokie rozpowszechnienie niniejszej Rekomendacji, poprzez odpowiednie środki i działania, między właściwymi organami i zainteresowanymi stronami, w celu podniesienia świadomości na temat odpowiedzialności korporacyjnej w zakresie poszanowania praw człowieka i przyczynienia się do ich realizacji;
- 3) dzieliły się przykładami dobrych praktyk związanych z realizacją Rekomendacji mając na względzie ich późniejsze umieszczenie w publicznym systemie wymiany informacji, który ma być utworzony i administrowany przez Radę Europy oraz dostępny publicznie, uwzględniając również odniesienia do istniejących systemów informatycznych;
- 4) rozpowszechniały krajowe plany działania dot. implementacji Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka („Krajowy Plan Działania”), w tym zrewidowane Krajowe Plany Działania, jak również dzieliły się najlepszymi praktykami w zakresie rozwoju i przeglądu Krajowych Planów Działania w systemie wymiany informacji, który ma być utworzony i administrowany przez Radę Europy oraz dostępny publicznie, uwzględniając również odniesienia do istniejących systemów informatycznych;
- 5) dokonały sprawdzenia, w ramach Komitetu Ministrów, stanu implementacji Rekomendacji nie później niż w ciągu pięciu lat od daty jej przyjęcia, z udziałem właściwych interesariuszy.

I. Implementacja Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka

a. Środki o charakterze ogólnym

1. Państwa członkowskie powinny skutecznie wdrożyć Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka, jako obecnie uzgodnione na szczeblu światowym standardy w dziedzinie biznesu i praw człowieka, które opierają się na trzech filarach:
 - zobowiązań państw do poszanowania, ochrony oraz realizacji praw człowieka i podstawowych wolności („Obowiązek państwa ochrony praw człowieka”);
 - roli przedsiębiorstw jako wyspecjalizowanych organów społecznych pełniących specjalistyczne funkcje, od których wymaga się przestrzegania obowiązującego prawa oraz poszanowania praw człowieka („odpowiedzialność przedsiębiorstw za poszanowanie praw człowieka”);
 - potrzeby zapewnienia odpowiednich i skutecznych środków zaradczych w razie naruszenia praw i obowiązków („dostęp do środków zaradczych”).
2. Państwa członkowskie powinny wdrożyć Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka oraz niniejszą Rekomendację w sposób niedyskryminacyjny i z należyтым uwzględnieniem ryzyka dotyczącego problematyki płci.
3. Wdrażając Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka państwa członkowskie powinny wziąć pod uwagę pełne spektrum międzynarodowych standardów praw człowieka i zapewnić zgodność i spójność na wszystkich szczeblach administracji. Państwa członkowskie, które nie wyraziły zgody na przystąpienie do konwencji, o których mowa w niniejszej Rekomendacji powinny to rozważyć.
4. Państwa członkowskie powinny zwrócić należytą uwagę na stanowiska, ogólne uwagi, zalecenia i komentarze tematyczne, wydane przez właściwe organy monitorujące, dotyczące postanowień odnoszących się do praw człowieka zawartych w stosownych międzynarodowych i regionalnych konwencjach.
5. Państw członkowskie, oprócz implementacji Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka, powinny jasno przedstawić swoje oczekiwanie, że wszystkie przedsiębiorstwa mające swoją siedzibę lub prowadzące działalność na obszarze

objętym ich jurysdykcją powinny podobnie realizować powyższe Wytyczne we wszystkich swoich działaniach.

6. W razie potrzeby, państwa członkowskie powinny wspierać tłumaczenie i rozpowszechnianie Wytycznych ONZ, w szczególności w określonych branżach lub w odniesieniu do niektórych rodzajów przedsiębiorstw, w których świadomość nie jest jeszcze wystarczająco wysoka, lub w odniesieniu do których ryzyko wystąpienia naruszeń praw człowieka jest wysokie.
7. Państwa członkowskie powinny zachęcać państwa trzecie do implementacji Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka i innych odpowiednich standardów międzynarodowych. Państwa członkowskie powinny również rozważyć nawiązanie partnerstwa lub zaoferować inne formy wsparcia krajom dążącym do wdrożenia tych standardów.
8. Państwa członkowskie powinny oferować porady i wsparcie dla krajów trzecich, które chcą wzmocnić, zgodnie z Wytycznymi ONZ dotyczącymi biznesu i praw człowieka, ich sądowe i pozasądowe mechanizmy dotyczące rozpatrywania skarg oraz zmniejszyć bariery w dostępie do środków zaradczych przeciwko naruszeniom praw człowieka w biznesie w obrębie ich jurysdykcji.
9. Państwa członkowskie powinny wspierać działania ONZ, w tym Grupy Roboczej ONZ ds. Biznesu i Praw Człowieka, w celu promowania skutecznego i kompleksowego rozpowszechniania i wdrażania Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka.

b. Krajowe Plany Działania

10. Państwa członkowskie, jeśli jeszcze tego nie uczyniły, powinny opracować i przyjąć plany dotyczące krajowej implementacji Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka ("Krajowe Plany Działania"), które uwzględniają wszystkie trzy filary Wytycznych ONZ i niniejszą Rekomendację. Państwa członkowskie powinny zapewnić ich publikację i szeroką dystrybucję.
11. W procesie opracowywania Krajowych Planów Działania państwa członkowskie powinny odwoływać się do dostępnego poradnictwa, w tym wydanego przez Grupę Roboczą ONZ ds. Biznesu i Praw Człowieka, jak również zabiegać o ekspertyzy i zaangażowanie wszystkich zainteresowanych stron, w tym organizacji biznesowych i przedsiębiorstw, krajowych instytucji praw człowieka, związków zawodowych i organizacji pozarządowych.
12. Z udziałem wszystkich zainteresowanych stron, państwa członkowskie powinny stale monitorować wdrażanie Krajowych Planów Działania oraz okresowo je oceniać i aktualizować. Mając na uwadze, że odpowiedni model planu może być

różny w zależności od państwa, państwa członkowskie powinny dzielić się między sobą, krajami trzecimi i zainteresowanymi stronami najlepszymi praktykami w zakresie opracowywania i przeglądu Krajowych Planów Działania.

II. Obowiązek państwa ochrony praw człowieka

13. Państwa członkowskie powinny:

- stosować takie środki, które mogą być konieczne, aby wymóc na przedsiębiorstwach, mających siedzibę na terytorium objętym ich jurysdykcją, poszanowanie praw człowieka;
- stosować takie środki, które mogą być konieczne, aby, w stosownych przypadkach, wymóc na przedsiębiorstwach mających siedzibę na terytorium objętym ich jurysdykcją poszanowanie praw człowieka w całej ich działalności zagranicznej;
- zachęcać i wspierać powyższe przedsiębiorstwa wykorzystując inne środki, tak aby przestrzegały praw człowieka we wszystkich obszarach ich działalności.

14. Państwa członkowskie powinny zapewnić, że każdy w obrębie ich jurysdykcji może mieć łatwy dostęp do informacji nt. istniejących praw człowieka w kontekście odpowiedzialności biznesu w języku dla nich zrozumiałym.

15. W ramach ich jurysdykcji państwa członkowskie mają obowiązek chronić jednostki przed naruszeniami praw człowieka przez strony trzecie, w tym przedsiębiorstwa. W zakres tego obowiązku wchodzi pozytywna i proceduralna zobowiązania państwa wynikające z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, tak jak są interpretowane i stosowane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. Powyższe zobowiązania obejmują wymagania zapobiegania naruszeniom praw człowieka, w sytuacji kiedy właściwe władze wiedziały albo powinny były wiedzieć o realnym zagrożeniu wystąpienia takich naruszeń, podejmowania niezależnych, bezstronnych, odpowiednich i niezwłocznych urzędowych postępowań przygotowawczych, kiedy zarzuca się popełnienie takich naruszeń; podejmowania skutecznego ścigania i podjęcia wszystkich odpowiednich środków w celu ustanowienia dostępnych i skutecznych mechanizmów zapewniania ofiarom takich naruszeń niezwłoczne i odpowiednie odszkodowanie za wszelką poniesioną szkodę.

16. Europejska Karta Społeczna, Europejska Karta Społeczna (zrewidowana) oraz Dodatkowy Protokół do Europejskiej Karty Społecznej przewidujący system dochodzenia roszczeń zbiorowych (ETS nr 158) są kolejnymi kluczowymi instrumentami, które zapewniają ochronę przed związanymi z biznesem

naruszeniami praw człowieka, w szczególności w odniesieniu do praw pracowników. Państwa członkowskie, które ratyfikowały powyższe instrumenty akceptują jako cel swojej polityki, który ma być realizowany za pomocą wszelkich odpowiednich środków, zarówno o charakterze krajowym jak i międzynarodowym, stworzenie warunków, w których wszystkie prawa i zasady określone w części I Europejskiej Karty Społecznej (zrewidowanej) mogą być skutecznie realizowane, i powinny rozważyć zwiększenie liczby przyjętych przepisów.

17. Państwa członkowskie, zgodnie z ich międzynarodowymi zobowiązaniami, powinny zapewnić skuteczną implementację regulacji krajowych dotyczących zatrudnienia i wymagać od przedsiębiorstw, aby nie dyskryminowały pracowników z jakiegokolwiek przyczyny, zgodnie z art. 14 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności i orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.
18. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, aby ich ustawodawstwo stwarzało warunki sprzyjające poszanowaniu praw człowieka przez przedsiębiorstwa, nie tworzyło natomiast barier w zapewnianiu skutecznej odpowiedzialności i środków zaradczych w przypadku naruszenia praw człowieka związanego z biznesem. Państwa członkowskie powinny ocenić relewantne projekty legislacyjne pod kątem ich wpływu na prawa człowieka.
19. Państwa członkowskie powinny zwracać szczególną uwagę na prawa, potrzeby i wyzwania, z którymi muszą się zmierzyć jednostki, grupy lub populacje, które mogą być szczególnie podatne lub narażone na ryzyko marginalizacji.

III. Działania państwa w celu zapewnienia odpowiedzialności przedsiębiorstw za poszanowanie praw człowieka

20. Państwa członkowskie powinny zastosować takie środki, jakie mogą być konieczne, by zachęcić lub, w razie potrzeby, wymagać, by:
 - przedsiębiorstwa mające swoją siedzibę w obrębie ich jurysdykcji dokładały należytej staranności w zakresie praw człowieka we wszystkich obszarach ich działalności;
 - przedsiębiorstwa prowadzące znaczną część działalności w obrębie ich jurysdykcji dokładały należytej staranności w zakresie praw człowieka w odniesieniu do tej działalności;

w tym dokonywały oceny wpływu konkretnych przedsięwzięć na przestrzeganie praw człowieka, stosownie do wielkości przedsiębiorstwa oraz charakteru i kontekstu działalności.

21. Państwa członkowskie powinny zachęcać i, w miarę potrzeby, wymagać od przedsiębiorstw, o których mowa w paragrafie 20, aby wykazywały większą przejrzystość, dzięki której poprawi się ich znajomość i przestrzeganie praw człowieka. Państwa członkowskie powinny również zachęcać i, gdy jest to konieczne, wymagać od takich przedsiębiorstw przedstawiania, regularnie lub w miarę potrzeby, informacji o podejmowanych działaniach w zakresie odpowiedzialności biznesu za poszanowanie praw człowieka.
22. Państwa członkowskie powinny podejmować dodatkowe działania w celu zapewnienia ochrony przed naruszaniem praw człowieka przez przedsiębiorstwa, w tym w stosownych przypadkach poprzez wymaganie zachowania należytej staranności w zakresie przestrzegania praw człowieka, która może być włączona do istniejących procedur należytej staranności, gdy państwa członkowskie:
- posiadają lub kontrolują przedsiębiorstwa;
 - udzielają istotnego wsparcia i świadczą usługi przedsiębiorstwom za pośrednictwem agencji, takich jak agencje udzielające kredytów eksportowych i rządowych ubezpieczeń inwestycji lub gwarancji;
 - przyznają zezwolenia na wywóz przedsiębiorstwom;
 - przeprowadzają handlowe transakcje z przedsiębiorstwami, w tym poprzez zawarcie umowy w sprawie udzielenia zamówienia publicznego;
 - prywatyzują świadczenie usług, które mogą mieć wpływ na korzystanie z praw człowieka.
- Państwa członkowskie powinny oceniać podjęte działania i w miarę potrzeby reagować na wszelkie nieprawidłowości. Państwa powinny przewidzieć wyciąganie odpowiednich konsekwencji w przypadku nieprzestrzegania praw człowieka.
23. Przy zawieraniu umów handlowych i inwestycyjnych oraz innych właściwych konwencji oraz w okresie ich obowiązywania państwa członkowskie powinny rozważyć ich potencjalny wpływ na prawa człowieka i podjąć odpowiednie działania w celu złagodzenia zidentyfikowanych zagrożeń spowodowanych negatywnym wpływem na prawa człowieka i zapobiegania im, w tym poprzez włączenie klauzul dotyczących praw człowieka.
24. Aby nie ułatwiać wymierzania kary śmierci lub tortur w krajach trzecich poprzez dostarczanie towarów, które mogłyby być użyte do wykonywania takich czynności, państwa członkowskie powinny zagwarantować, że przedsiębiorstwa mające siedzibę w obrębie ich jurysdykcji nie handlują towarami, które nie mają innego zastosowania poza wykonywaniem kary śmierci, tortur lub innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania.
25. Państwa członkowskie powinny, jeśli przedsiębiorstwa, o których mowa w paragrafie 20 są reprezentowane w misji handlowej w państwach członkowskich i

państwach trzecich, uwzględnić i omówić kwestię potencjalnego negatywnego wpływu na prawa człowieka, który mogą wywołać przyszłe działania w tych krajach, oraz powinny wymagać od uczestniczących przedsiębiorstw przestrzegania Wytycznych ONZ lub Wytycznych dla przedsiębiorstw wielonarodowych Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD).

26. Państwa członkowskie powinny doradzać, na przykład, za pośrednictwem właściwych ministerstw lub placówek dyplomatycznych i konsularnych, przedsiębiorstwom, które zamierzają lub prowadzą działalność w kraju trzecim, w kwestiach przestrzegania praw człowieka, a także wyzwań, z którymi muszą się zmierzyć osoby z grup lub populacji, które mogą być szczególnie podatne lub narażone na ryzyko marginalizacji, z należyтым uwzględnieniem ryzyka dotyczącego problematyki płci.
27. Państwa członkowskie powinny mieć możliwość poinformowania przedsiębiorstw, o których mowa w paragrafie 20, o potencjalnych skutkach dla praw człowieka wynikających z prowadzenia działalności na obszarach dotkniętych konfliktem, a także w innych sektorach lub obszarach, które wiążą się z wysokim ryzykiem negatywnego wpływu na prawa człowieka, oraz powinny mieć możliwość zapewnienia pomocy tym przedsiębiorstwom, zgodnie z odpowiednimi instrumentami międzynarodowymi, takimi jak Narzędzie OECD dotyczące świadomości ryzyka dla przedsiębiorstw wielonarodowych na obszarach słabo zarządzanych lub Wytyczne OECD dotyczące zachowania należytej staranności w zakresie odpowiedzialnych łańcuchów dostaw minerałów z obszarów dotkniętych konfliktami oraz obszarów wysokiego ryzyka. Państwa członkowskie powinny ułatwiać przedsiębiorstwom stosowanie standardów odpowiednich dla ich branży, takich jak dobrowolne zasady w zakresie bezpieczeństwa i praw człowieka oraz międzynarodowego kodeksu postępowania dla prywatnych dostawców zabezpieczeń. Państwa członkowskie powinny rozważyć przeprowadzenie analizy ryzyka w poszczególnych branżach, w celu określenia sektorów, w których prowadzona działalność jest najbardziej narażona na wywoływanie negatywnego wpływu na prawa człowieka.
28. W stosownych przypadkach państwa członkowskie powinny promować, wspierać i uczestniczyć w warsztatach szkoleniowych i biznesowych dla przedsiębiorstw i ich lokalnych partnerów handlowych, w tym dotyczących należytej staranności w zakresie praw człowieka w ich działalności w państwach trzecich. Powinno to się odbywać we współpracy z organizacjami biznesowymi i przedsiębiorstwami, krajowymi instytucjami praw człowieka, związkami zawodowymi i organizacjami pozarządowymi.
29. Państwa członkowskie powinny oferować szkolenia w zakresie biznesu i praw człowieka dla urzędników państwowych, którzy wykonują zadania istotne w kontekście odpowiedzialności przedsiębiorstw, na przykład dla personelu placówek

dyplomatycznych i konsularnych w krajach trzecich o trudnej sytuacji w zakresie praw człowieka.

30. Państwa członkowskie powinny podjąć skuteczne działania wdrażające w odniesieniu do praw człowieka i standardów biznesowych oraz zapewnić zaangażowanie właściwych organów nadzorujących w takie działania.

IV. Dostęp do środków zaradczych

a. Dostęp do mechanizmów sądowych

31. Państwa członkowskie powinny zapewnić skuteczną realizację ich zobowiązań wynikających z art. 6 i art. 13 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności i innych międzynarodowych i europejskich instrumentów ochrony praw człowieka, aby zagwarantować każdemu dostęp do sądu w celu rozstrzygnięcia o jego prawach o charakterze cywilnym, a także każdemu, kogo prawa zostały naruszone w świetle powyższych instrumentów, do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego, również gdy takie naruszenie wynika z działalności gospodarczej.

i. Odpowiedzialność cywilna za związane z działalnością gospodarczą naruszenie praw człowieka

32. Państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze lub inne, jakie mogą okazać się konieczne w celu zapewnienia, że naruszenia praw człowieka spowodowane przez przedsiębiorstwa działające w obrębie ich jurysdykcji dają podstawę do pociągnięcia ich do odpowiedzialności cywilnej na mocy mających zastosowanie przepisów prawa.
33. Państwa członkowskie, które nie wyraziły zgody na związanie się Konwencją o jurysdykcji i uznawaniu oraz wykonywaniu orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych z dnia 30 października 2007 r. („Konwencja z Lugano”) powinny rozważyć wszczęcie procedury przystąpienia.
34. Państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze oraz inne, które są konieczne w celu zapewnienia, że ich sądy krajowe są właściwe dla rozpatrywania roszczeń cywilnych dotyczących naruszeń praw człowieka związanych z biznesem przeciwko przedsiębiorstwom, które mają siedzibę w obrębie ich jurysdykcji. Doktryna *forum non conveniens* nie powinna być stosowana w takich przypadkach.

35. Państwa członkowskie powinny rozważyć stworzenie ich sądom krajowym możliwości sprawowania jurysdykcji w stosunku do roszczeń cywilnych dotyczących naruszeń praw człowieka związanych z biznesem przeciwko spółkom zależnym, niezależnie od miejsca ich siedziby, przedsiębiorstw działających w ramach ich jurysdykcji, jeśli takie roszczenia są ściśle związane z roszczeniami cywilnymi przeciwko tym przedsiębiorstwom.
36. Tam, gdzie przedsiębiorstwa nie mają swoich siedzib w obrębie jurysdykcji władze państwa powinny rozważyć stworzenie sądom krajowym możliwości sprawowania jurysdykcji nad roszczeniami cywilnymi dotyczącymi naruszeń praw człowieka związanych z biznesem przeciwko takiemu przedsiębiorstwu, gdy nie istnieje inny właściwy sąd, które gwarantowałby rzetelny proces (*forum necessitatis*) oraz istnieje wystarczająco ścisły związek z danym państwem członkowskim.
37. Państwo członkowskie powinno zapewnić takie środki ustawodawcze i inne, jakie mogą być konieczne do zapewnienia, aby roszczenia cywilne związane z naruszeniami praw człowieka dokonanymi przez przedsiębiorstwa, których jest właścicielem lub które kontroluje, lub zawiera z nimi umowy w zakresie świadczenia usług publicznych, mogły zostać wniesione do sądów krajowych, oraz że w takich przypadkach powstrzyma się od powoływania się na jakiegokolwiek przywileje lub immunitety krajowe.
38. Państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze i inne, jakie mogą być konieczne do zapewnienia, że roszczenia cywilne dotyczące naruszeń praw człowieka związanych z biznesem przeciwko przedsiębiorstwom podlegającym ich jurysdykcji nie są nadmiernie ograniczone stosowaniem doktryn, takich jak „akt władzy publicznej” lub „kwestia polityczna”.
39. Państwa członkowskie powinny rozważyć przyjęcie środków, które umożliwiłyby podmiotom, takim jak fundacje, stowarzyszenia, związki zawodowe i inne organizacje występować z roszczeniem w imieniu domniemanych ofiar.
40. Państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze lub inne właściwe, jakie mogą być niezbędne w celu zapewnienia, by sądy krajowe powstrzymały się od stosowania prawa, które jest niezgodne z ich zobowiązaniami międzynarodowymi, w szczególności tymi, które wynikają z obowiązujących międzynarodowych standardów praw człowieka.
41. Gdy domniemane ofiary naruszeń praw człowieka związanych z biznesem wniosą roszczenia cywilne związane z takimi nadużyciami przeciwko przedsiębiorstwom, państwa członkowskie powinny zapewnić, że ich systemy prawne w wystarczającym stopniu gwarantują równość broni w rozumieniu art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. W szczególności powinny one zapewnić w swoich systemach prawnych dostęp do pomocy prawnej w zakresie

roszczeń dotyczących takich naruszeń. Taka pomoc prawna powinna być udostępniona w sposób praktyczny i skuteczny.

42. Państwa członkowskie powinny rozważyć możliwe rozwiązania dla zbiorowego rozpatrzenia podobnych spraw dotyczących naruszeń praw człowieka związanych z biznesem.
43. Państwa członkowskie powinny rozważyć dokonanie rewizji swoich procedur cywilnych, w przypadku gdy obowiązujące przepisy utrudniają dostęp do informacji będących w posiadaniu pozwanego lub osoby trzeciej, jeżeli takie informacje są istotne dla uzasadnienia roszczeń ofiar dotyczących naruszenia praw człowieka związanych z biznesem, z należytym poszanowaniem względów poufności.

ii. Odpowiedzialność karna lub równoważna za naruszenia praw człowieka związane z działalnością biznesu

44. Państwa członkowskie powinny rozważyć zastosowanie takich środków ustawodawczych i innych, jakie mogą być konieczne do zapewnienia możliwości pociągnięcia przedsiębiorstwa do odpowiedzialności na podstawie ich prawa karnego lub innego równorzędnego prawa za popełnienie:
 - przestępstw wynikających z prawa międzynarodowego spowodowanych przez przedsiębiorstwa;
 - przestępstw określonych zgodnie z traktatami, takimi jak Prawnokarna konwencja o korupcji (ETS nr 173), Konwencja o cyberprzestępczości (ETS nr 185), Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (CETS nr 197), Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych (CETS nr 201), Konwencja Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (CETS nr 210), Konwencja ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 r., oraz Konwencja ONZ przeciwko korupcji z dnia 31 października 2003 r., a także Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z dnia 25 maja 2000 r.;
 - innych przestępstw stanowiących poważne naruszenia praw człowieka związanych z działalnością przedsiębiorstw.

Środki te powinny również zapewnić, że przedsiębiorstwa będą mogły być pociągnięte do odpowiedzialności za współudział w popełnieniu powyższych przestępstw.

45. Niezależnie od tego, czy przedsiębiorstwa mogą być pociągnięte do odpowiedzialności na podstawie prawa karnego lub innego równorzędnego prawa, państwa członkowskie powinny rozważyć zastosowanie takich środków ustawodawczych i innych, jakie mogą okazać się konieczne w celu zapewnienia, że przedstawiciele przedsiębiorstw będą mogli być pociągnięci do odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstw wynikających z prawa międzynarodowego, przestępstw określonych w umowach międzynarodowych i innych przestępstw stanowiących poważne naruszenia praw człowieka związanych z działalnością przedsiębiorstw.
46. Niezależnie od tego, czy postępowanie przygotowawcze jest skierowane przeciwko osobom fizycznym, czy prawnym, musi ono spełniać kryteria skuteczności w świetle Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, mianowicie musi być adekwatne, staranne, obiektywne i niezależne, sprawne oraz zawierać element publicznej kontroli, w tym aktywny udział pokrzywdzonych w postępowaniu. Państwa członkowskie mają obowiązek ścigania sprawców, jeśli jest to uzasadnione wynikiem postępowania przygotowawczego. Biorąc pod uwagę, że pokrzywdzeni mają prawo domagać się skutecznego urzędowego postępowania przygotowawczego, każda decyzja o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego, lub o zawieszeniu postępowania albo ścigania, musi być wystarczająco uzasadniona.

iii. Środki administracyjne

47. Państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze i inne, jakie mogą okazać się niezbędne w celu zagwarantowania, że decyzje właściwych organów udzielających wsparcia, świadczących usługi lub przyznających zezwolenia na wywóz przedsiębiorstwom:
- a. uwzględniają ryzyko związane z naruszeniami praw człowieka, na przykład w oparciu o ocenę wpływu na prawa człowieka;
 - b. są ujawniane, w stosownych przypadkach; oraz
 - c. podlegają administracyjnej lub sądowej kontroli.
48. Państwa członkowskie powinny przewidzieć odpowiednie środki w celu zbadania wiarygodnych zarzutów naruszenia praw człowieka w związku z działalnością gospodarczą stanowiącej podstawę decyzji, o których mowa w paragrafie 47.

b. Dostęp do mechanizmów pozasądowych

49. Państwa członkowskie powinny wspierać podnoszenie świadomości w zakresie pozasądowych mechanizmów składania skarg oraz ułatwiać dostęp do nich, a także przyczyniać się do wymiany informacji nt. dostępnych pozasądowych mechanizmów rozpatrywania skarg.
50. Państwa członkowskie powinny zapewnić państwowe pozasądowe mechanizmy rozpatrywania skarg spełniające kryteria skuteczności wymienione w Zasadzie 31 Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka oraz ułatwić wdrażanie ich decyzji. Państwa powinny zapewnić, że niepaństwowe pozasądowe mechanizmy rozpatrywania skarg również spełniają powyższe kryteria skuteczności.
51. Państwa członkowskie powinny dokonać oceny adekwatności i dostępności państwowych mechanizmów pozasądowych, takich jak inspektoraty pracy, urzędy ochrony konsumentów i agencje ochrony środowiska, krajowe instytucje praw człowieka, instytucje rzecznika praw obywatelskich i krajowe organy do spraw równości, obok środków zaradczych, które mogą zapewnić. Może to oznaczać rozszerzenie mandatu istniejących państwowych organów pozasądowych lub tworzenie nowych z możliwością przyjmowania i rozstrzygania skarg dotyczących naruszeń praw człowieka związanych z działalnością biznesową i przyznawania odszkodowania pokrzywdzonym.
52. Państwa członkowskie, które jeszcze tego nie uczyniły, powinny podjąć kroki w celu przystąpienia i/lub wdrożenia Wytycznych OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych. Państwa powinny wspierać skuteczną realizację Trójstronnej deklaracji zasad dotyczących przedsiębiorstw wielonarodowych i polityki społecznej Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP).
53. Państwa członkowskie, które wdrożyły Wytyczne OECD powinny zapewnić skuteczność ich Krajowych Punktów Kontaktowych (KPK) ustanowionych na mocy powyższych Wytycznych, w szczególności zapewniając im środki finansowe i personel, tak, aby mogły one wykonywać swoje obowiązki; zapewniając, że KPK są widoczne, dostępne, transparentne, rzetelne i bezstronne; promując podejście oparte na dialogu; rozważając upublicznienie zaleceń KPK; oraz zapewniając, że zalecenia KPK są brane pod uwagę przez organy administracji rządowej podczas podejmowania decyzji w sprawie zamówień publicznych, kredytów eksportowych i gwarancji inwestycyjnych.
54. Państwa członkowskie powinny zachęcać przedsiębiorstwa, o których mowa w paragrafie 20 do stworzenia własnych mechanizmów rozpatrywania skarg zgodnie z kryteriami skuteczności określonymi w Zasadzie 31 Wytycznych ONZ. W przypadku ustanowienia takich mechanizmów, należy upewnić się, że nie są one

wykorzystywane w celu utrudniania domniemanej ofierze dostępu do wymiaru sprawiedliwości lub państwowych mechanizmów pozasądowych.

c. Środki o charakterze ogólnym

55. W celu usprawnienia dostępu do środków zaradczych ofiarom naruszeń praw człowieka związanych z biznesem, państwa członkowskie powinny wypełniać swoje zobowiązania współpracy sądowej między sobą lub z krajami trzecimi, włączając w to postępowanie przygotowawcze, wzajemną pomoc prawną, wymianę informacji i danych, gromadzenie dowodów, uznawanie i wykonywanie orzeczeń, w sposób zgodny z prawami człowieka wszystkich stron biorących udział w postępowaniu. W tym celu zachęca się państwa członkowskie do zacieśnienia współpracy między sobą, z krajami trzecimi i niepaństwowymi, pozasądowymi mechanizmami rozpatrywania skarg, wykraczającej poza ich obecne zobowiązania. Ponadto, państwa członkowskie powinny podejmować więcej starań, aby wspierać się wzajemnie poprzez techniczną współpracę i wymianę doświadczeń.
56. Państwa członkowskie powinny zapewnić wystarczające środki i rozważyć opracowanie specjalnych wytycznych i szkoleń dla sędziów, prokuratorów, inspektorów, arbitrów i mediatorów dotyczących naruszeń praw człowieka związanych z biznesem, w szczególności tych zawierających komponent ponadnarodowy.
57. Domniemane ofiary naruszeń praw człowieka związanych z biznesem w obrębie jurysdykcji terytorialnej państw członkowskich powinny mieć powszechny dostęp do informacji na temat treści odnośnych praw człowieka oraz istniejących środków sądowych i pozasądowych w języku dla nich zrozumiałym.

V. Dodatkowa ochrona pracowników

58. Państwa członkowskie powinny wymagać od przedsiębiorstw przestrzegania praw pracowników w działalności prowadzonej w obrębie ich jurysdykcji terytorialnej oraz, w stosownych przypadkach, w całej działalności prowadzonej za granicą, jeśli mają siedzibę w obrębie ich jurysdykcji.
59. Państwa członkowskie powinny zwiększyć wysiłki w celu spełnienia swoich zobowiązań wobec pracowników wynikających z Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych przyjętego przez ONZ, Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Europejskiej Karty Społecznej, Europejskiej Karty Społecznej (zrewidowanej) oraz podstawowych konwencji

Międzynarodowej Organizacja Pracy dotyczących w szczególności swobody zrzeszania się, prawa do rokowań zbiorowych, zakazu dyskryminacji, pracy dzieci i pracy przymusowej, a także wszystkich innych odpowiednich instrumentów międzynarodowych, w tym odnoszących się do zdrowia i bezpieczeństwa pracowników i osób pracujących w ramach gospodarki nieformalnej.

60. Państwa członkowskie powinny angażować partnerów społecznych w opracowywanie i wdrażanie strategii w sprawach, które są szczególnie wrażliwe z punktu widzenia praw pracowniczych.

VI. Dodatkowa ochrona dzieci

61. Państwa członkowskie powinny wymagać od przedsiębiorstw przestrzegania praw dzieci, gdy prowadzą one działalność w ramach ich jurysdykcji terytorialnej oraz, w stosownych przypadkach, w całej działalności prowadzonej za granicą, jeśli mają siedzibę w obrębie ich jurysdykcji.

62. Wdrażając Konwencję ONZ o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. i protokołów fakultatywnych do niej, państwa członkowskie powinny należycie uwzględnić komentarz ogólny nr 16 w sprawie obowiązków państwa w zakresie oddziaływania sektora gospodarczego na prawa dziecka przyjęty przez Komitet ONZ ds. Praw Dziecka. Państwa członkowskie powinny również zwiększyć wysiłki na rzecz spełnienia swoich zobowiązań w odniesieniu do dzieci, wynikających z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Europejskiej Karty Społecznej (zrewidowanej), konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczących pracy dzieci i innych odpowiednich instrumentów międzynarodowych oraz wziąć pod uwagę Zasady w zakresie prawa dzieci i przedsiębiorczości opracowane przez UNICEF, ONZ Global Compact oraz organizację Save the Children.

63. Państwa członkowskie powinny angażować wszystkie zainteresowane strony w opracowywanie i wdrażanie strategii w sprawach, które są szczególnie istotne z punktu widzenia praw dziecka, takich jak środki przewidziane w Konwencji o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych.

64. Uznając, że dzieci często nie mają dostępu do istotnych informacji oraz napotykają na szczególne trudności w korzystaniu z ich prawa do bycia wysłuchanym, państwa członkowskie powinny w szczególności:

- a. zachęcać przedsiębiorstwa lub, w razie potrzeby, wymagać od nich wyraźnego uwzględnienia praw dziecka przy wykonywaniu procesu należytej staranności w zakresie praw człowieka;

- b. wdrożyć działania mające na celu usunięcie społecznych, gospodarczych i prawnych barier w dostępie dzieci do skutecznych mechanizmów sądowych i państwowych mechanizmów pozasądowych bez jakiegokolwiek dyskryminacji, zgodnie z Wytycznymi Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku;
- c. wyraźnie uwzględnić prawa dzieci w swoich Krajowych Planach Działania.

VII. Dodatkowa ochrona rdzennej ludności

- 65. Państwa członkowskie powinny wymagać od przedsiębiorstw poszanowania praw rdzennej ludności, zgodnie z międzynarodowymi standardami, jeśli działają w obrębie ich jurysdykcji terytorialnej oraz, w stosownych przypadkach, w całej działalności prowadzonej za granicą, gdy mają siedzibę w obrębie ich jurysdykcji.
- 66. Państwa członkowskie powinny zwiększyć wysiłki w celu spełnienia swoich zobowiązań w odniesieniu do biznesu i praw rdzennej ludności wynikających z Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej z dnia 13 września 2007 r., Konwencji MOP nr 169 dotyczącej ludności rdzennej i plemiennej w krajach niezależnych z dnia 27 czerwca 1989 r., a także z wszelkich innych instrumentów międzynarodowych, które chronią prawa i kulturę rdzennej ludności.
- 67. Państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze i inne, jakie mogą okazać się konieczne, aby zachęcić lub, w miarę potrzeby, wymagać od przedsiębiorstw mających siedzibę w obrębie ich jurysdykcji do:
 - a. poszanowania praw i interesów ludności rdzennej; i
 - b. konsultowania i współpracowania w dobrej wierze w celu uzyskania ich swobodnej i świadomej zgody przed zatwierdzeniem każdego projektu wpływających na ich ziemie lub terytoria i inne zasoby, w szczególności w związku z rozwojem, użytkowaniem lub eksploatacją złóż mineralnych, wody lub innych zasobów,

W odniesieniu do przedsiębiorstw prowadzących znaczną część działalności w ramach ich jurysdykcji, państwa członkowskie powinny stosować powyższe środki w odniesieniu do tych działań.

- 68. Państwa Członkowskie powinny zwrócić szczególną uwagę na prawa ludności rdzennej w swoich Krajowych Planach Działania.

VIII. Ochrona obrońców praw człowieka

69. Państwa członkowskie powinny zapewnić, by działania podejmowane przez obrońców praw człowieka w obrębie ich jurysdykcji, które skupiają się na negatywnych skutkach działań związanych z biznesem w zakresie praw człowieka nie były utrudniane, na przykład poprzez naciski polityczne, zastraszanie lub przymus na tle politycznym lub ekonomicznym. W szczególności, podstawowe prawa przysługujące obrońcom praw człowieka, zgodnie z art. 10 i art. 11 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności muszą być chronione.
70. Państwa członkowskie powinny chronić oraz wspierać, na przykład za pośrednictwem swoich placówek dyplomatycznych i konsularnych, pracę obrońców praw człowieka, którzy skupiają się na wpływie biznesu na prawa człowieka w państwach trzecich, zgodnie z obowiązującymi normami międzynarodowymi i europejskimi.